

BÍRÁLAT FARKAS BEÁTA AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉRŐL

A jelölt 37 évi tudományos, oktatói és tudományszervező munkássága betetőzéseképp pályázik az MTA doktora címre. A pályamű a *Piacgazdaságok az Európai Unióban* címmel az Akadémiai Kiadónál 2017-ben megjelent monográfia, ami 2016-ban angol nyelven a neves Palgrave kiadónál is napvilágot látott Angliában. Farkas Beáta meghatározó szerepet játszott a Szegedi Tudományegyetem közgazdasági képzésének létrehozásában az alapszaktól a doktori iskoláig, ennek működtetésében, és ezáltal egy mára elismert szakmai műhely kialakításában. Iskolateremtő tevékenységét hat védettje mellett több magyar és angol nyelvű szerkesztett kötet is fémjelzi, amiben fiatal kollégák piacra lépését segítette elő. Ugyanezt mutatja az MTMT-ben kimutatott 370 független idézete is/utóbbiban a könyvek csak töredékesen jelennek meg/. A jelöltet két alkalommal választották meg az MTA Közgazdaság-tudományi Bizottsága társelnökének, ami széles körű szakmai elfogadottságát mutatja.

A benyújtott kötet új tudományos eredményeit a jelölt 2019.februári keltezésű tézisfüzetében *hat tézisben* foglalja össze, amelyek – ha nem is átütő erejűek – de *megalapozottak és elfogadhatók*.

A doktori értekezés voltaképpen tárgya a mellékelt magyarázat szerint a piacgazdaság közép- és kelet-európai modellje, ezért a bírálatban csak az erre – vagyis a szerző által a doktori pályázat céljaira kiemelt részekre - vonatkozó megállapításokat és eredményeket minősítem. Természetesen értékesnek tartom a többi – főként a nyugat-európai államok gyakorlatát bemutató, eképp a körkép teljességét szolgáló- összehasonlító részeket is.

A kelet-közép-európai átalakulás és integrálódás témaköréből a szerző mind az érintett országokban, mind pedig a világpiacon számos tudományos cikket és könyvfejezetet adott és ad folyamatosan közre. Ezek közül az értekezés legfőbb téziseit tartalmazó cikk a Taylor and Francis kiadó által gondozott londoni *Post-Communist Economies*-ban jelent meg és hat éven át volt e szakterületi vezető lap legtöbbet idézett írása.

Az értekezés az *intézményi gazdaságtanban megszokott módon és kategóriák mentén* fejt ki mondandóját. Ebből adódóan a *történeti-leíró elemzés* túlsúlyban van a statisztikai, tényfeltáró részekkel szemben, modell-alkotása is verbális jellegű. Ez – az összehasonlító gazdaságtan és az európai tanulmányok

határmezsgyéjén mozgó munkánál nem is kifogásolható. Az elméleti keretet tágabb értelemben a Geoffrey Hodgson és társai¹, vagyis a régi intézményi iskola által jegyzett, az Elgar kiadónál megjelent intézményi gazdaságtani kézikönyv valamint a témát átfogó összegzés² adja, ami megalapozott és jó választás. Ez világosan elhelyezi a tárgyat, módszert és szemléletet a világáramban. A szerző kifejtésében ezen túlmenően is széles szakirodalmi bázisra épít, beleértve- nem kizárólagos jelleggel – a nemzetközi szervezetek kiadványait, ami a kötetet önmagában is értékké teszi.

Kiterjedt, mégis szelektív szakirodalmi szintézis az első fejezet, amiben a szerző-sokoldalúan és elemzése szempontjából releváns módon – igazolja a piacgazdaság –főáramban tagadott – minőségi sokarcúságát. Utóbbi a valóság megértéséhez különféle, egymással versengő modellek megalkotását teszi szükségessé. Ez a felismerés összhangban áll a politikatudomány *Varieties of Capitalism* iskolájának megközelítésével. Hasonló állásponton van a közgazdaság-tudományban – más alapokon – az összehasonlító gazdasági rendszerelmélet, aminek képviselői – az élenjárónak tekinthető Surányi-Unger Tivadartól³ a Rosser házaspáron⁴ át a legutóbb nemzetközi kiadónál megjelent összegzésig⁵ némileg háttérbe szorultak a szerző forráskezelésében.

A második fejezetben egy lépéssel közelebb jutunk a gyakorlathoz. A szerző történelmi-intézményi visszatekintő elemzésének talán legfontosabb megállapítása az, hogy ha nem ragadunk le Nyugat-Európánál, akkor a Hall-Soskice szerzőpáros nyomán⁶ általánossá vált dichotóm tipizálás nagyon szűknek bizonyul, és ezért azt egy *sokelemű kategória-rendszerrel célszerű fölváltani/49-52.old/*. Ennek fontos leágazása, amikor a szerző elveti a tranzíciós vagy posztoszocialista ország fogalmát, hiszen- érvel- a FÁK és a közép-európai országok rendszere ugyan egyként a szovjet birodalomból indult, ámde mára *minőségileg eltérő* helyzetbe jutott/59.old/.

¹ HODGSON,G- SAMUELS,W-TOOL,M.szerk/1994/: *The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics*.Cheltenham: E.Elgar

² HODGSON,G.szerk./2007/: *The Evolution of Economic Institutions*.Cheltenham: E.Elgar.

³ SURÁNYI-UNGER,Th./1952/: *Comparative Economic Systems*.New York:McGrawHill.

⁴ ROSSER,J.B.- ROSSER,M.V./2004/: *Comparative Economics in a Transforming World Economy*- 2.kiadás.Cambridge/Mass.-London: The MIT Press.

⁵ ALIGICA,P.D.- BOET,P.J.szerk./2018/: *Comparative Economic Systems*.Cheltenham/Anglia: E.Elgar

⁶ HALL,P.- SOSKICE,D./2001/: *Varieties of Capitalism:the Institutional Foundations of Comparative Advantage*.Oxford-New York: Oxford University Press.

A harmadik rész már közvetlenül empirikus áttekintést ad, a pénzügyi rendszerek, a munkapiac és a jóléti állam összefüggéseit taglalva. Az értekezés szempontjából kiemelkedő jelentőségű a 99.lap meglátása, ami szerint az egykori szocialista államokat átalakulásukat követően sem lehet egyértelműen az angolszász reziduális jóléti modell keretébe utalni. Mi több, ebben válik kézzel foghatóvá, hogy nincs is egységes modelljük, vagyis: *a múlt nem határozza meg determinisztikusan a jelent.* Ez szembe megy a terület legtöbb elemzőjének felfogásával, de megalapozottnak mondható.

A negyedik rész tárgya az EU-n belüli kapitalizmus-modellek sokfélesége és értékelése. A kelet-közép-európai országokról megállapítja/128.old/, hogy egyáltalán nem illik rájuk a nyugat-európai tapasztalatokból levezetett, azokat általánosító modellek egyike sem. Mi több, *a térségünkben kialakult modell egyáltalán nem tranzitív/tranzíciós, azaz átmeneti jellegű*, mert a kiinduló föltételekhez történő illesztés révén jött létre, és épp ezért elvileg vég nélkül fenn tudja tartani magát/131.old/. Kérdéses akkor, hogy a szerző mit gondol a Kornai János legutóbbi kötetében⁷ a már jól kirajzolódó elmúlt évekbeli visszalépésekről és az utóbbiak révén kialakuló hibrid rendszerek életképességéről kifejtett tételekről. Helyes és előre mutató viszont a 4.7.pont/150.s.k.o/ gondolatmenete a FDI alapú modernizációról, mert a közép-európai országok – a Balkán és a FÁK államai ellenében- meghatározó modellképző vonásként mutatják ezt föl. A szerző azt is joggal mutatja ki/157.old/, hogy az *EU intézményi kerete szükséges, de nem elégséges* a felzárkózó növekedéshez, és hogy ez az összefüggés már a globális pénzügyi válságot megelőzően is belátható volt.

A közép-európai országok válságkezeléséről szóló 8.fejezet megállapítja: a baltiak, hazánk kivételével a visegrádiak és Délkelet-Európa államai jellegzetesen más-más utat jártak be. Ezt a szerző statisztikai és gazdaságpolitikai elemzéseivel nemcsak szemlélteti, hanem alá is támasztja. A 278.s.k.o kiemeli Szlovénia és Horvátország gyenge teljesítményét, ami a közkeletű nézetek mellett a szakirodalom egy részének értékelésével is szembemegy. Érdeemes lett volna kitérni arra, hogy mi lehet ebben a jugoszláv öngazgatási hagyományok, s az ebből származó bennfenntes-uralom, valamint a politikai kapitalizmus szerepe.

⁷ KORNAI János/2017/: *Láttelelet*. Budapest: HVG-Orac.

E rész legizgalmasabb eredménye az, ahogy a 297-99.lapokon a szerző kimutatja: miközben a térségünkben kialakult piaci modell egyáltalán nem életképtelen, ámde felzárkózási potenciálja erősen korlátozott, amint túllépünk az igen rövid távú adatsorokon. A felzárkózásnak szerkezeti korlátai vannak, az ezt meghaladó modellváltás előtt pedig politikai-társadalmi akadályok állnak. Elfogadva ezt az eredményt – ami egybecseng Halmai Péter akadémiai székfoglalójában kifejtettekkel⁸- ismét vissza kell térnünk a hazánkban is létrejött hibrid rendszer kérdéséhez. Az értekezés ugyanis – legalábbis olvasatomban - egyáltalán nem vet számot a visszarendeződés veszélyével, holott ennek jeleire meghatározó elemzők is figyelmeztetnek, korántsem csak a közgazdász szakmán belül⁹.

A 10.fejezet visszatér az intézményi elemzés elvontabb szintjére. A szerző a 311.lapon joggal jut arra az eredményre, ami szerint az EU-ban *nem a régi és az új, hanem az északi és a déli tagállami modellek közt lelhető föl az igazi vízváltató*. Ezt követően a 314.oldalon megalapozottan óv az intézményi tényezők abszolutizálásától, amit a demográfia mellett az új gazdaságföldrajz – Fujita, Krugman és Venables nevéhez köthető¹⁰ – irányzatából is belátható/ez ma főirány az USAban/. Lassan növekvő mag-Európa – Olaszország és persze Franciaország gyenge teljesítménye okán – nem képes húzni a mi térségünket sem.

Végül a zárszó, a 11.fejezet kulcskérdése az, hogy milyen integrációs kilátások vetíthetők előre a korábbiakban bemutatott korlátozott konvergencia-potenciál mellett. A tartósan fönmaradó, történeti és gazdasági gyakorlatból táplálkozó sokféleség eleve korlátokat szab a nemzetállami modell analógiájára elképzelt, szoros és nemzetek fölötti integrációnak. Ezzel szemben a már kialakulóban lévő differenciált integráció/322-323.old/ áthidalhatja a sokszínűségből származó nehézségeket. Ezért az Európai Unió *csak nyílt végű integrációs projektként értelmezhető* a szerző felfogása alapján- ez számomra meggyőző felismerés az európai tanulmányok irodalmában.

⁸ HALMAI Péter/2018/: Az európai növekedési modell kifulladás. *Közgazdasági Szemle*, 60.évf.2.szám, 122-160.old.

⁹ SZELÉNYI Iván/2019/: *Tanulmányok az illiberális posztkommunista kapitalizmusról*. Budapest: Corvina Kiadó.
KÖRÖSÉNYI András/2017/: Weber és az Orbán-rezsim: plebisztiter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 26.évf.4.szám, 7-28.old., BOZÓKI András/2018/: A hibrid rezsim egyik típusa: az 'illiberális demokrácia'. IN: BOZÓKI, A.- FÜZÉR, K. szerk: *Lépték és irónia*. Budapest: L'Harmattan, 195-218.old.

¹⁰ FUJITA, M- KRUGMAN, P- VENABLES, A./2001/: *The Spatial Economy*. Cambridge/Mass.-London: The MIT Press.

Mindez ugyanis nem kevesebbet tesz, mint azt, hogy nincs – a közkeletűen tételezett – *finalité politique*, ami a Brexit után még a korábbiaknál is hihetőbb, bár merész előrejelzés, aminek következményei egy sor részterület elemzését egész más fényben mutathatják be. Ez vonatkozik a költségvetési- és bankunióra, a közös védelmi politikára, a határvédelemre és az Európai Bíróság valamint a nemzeti alkotmány- és legfelső bíróságok közti kompetencia-megosztásra, a Bizottság politika-formáló szerepére egyaránt.

E bírálatban nem tértem ki Farkas Beáta igényes kötetének 11 fejezetében kifejtett valamennyi, a tudományos vizsgálat szempontjából lényeges kérdésre, hanem csak az MTA doktora cím odaítélése szempontjából fontos elemeket emeltem ki. A két nyelven megjelent monográfia méltó állomása Farkas Beáta kiterjedt kutatói munkásságának. Kétség sem férhet hozzá, hogy mind a térségünk gazdaságával, mind az európai integrációval foglalkozók haszonnal forgathatják ezt az egészében megkerülhetetlen összegzést, hosszabb időn keresztül is.

A fentiekben kifejtettek alapján javasolom az értekezés és a tézisek nyilvános vitára bocsátását. Megítélésem szerint mind az összegzés komplexitása, mind az e bírálatban kiemelt megállapítások elégséges alapot adhatnak az MTA doktora cím odaítéléséhez, amit ezúton javasolok a bírálóbizottságnak, majd az MTA Doktori Tanácsának is.

Budapest, 2019.július 29.

Csaba László

az MTA rendes tagja